

Медиите в тоталитарното общество

Павел Николов

pavel_v_nikolov@abv.bg

Югозападен университет „Неофит Рилски“, Благоевград

Medias in Totalitarian Society

Pavel Nikolov

South-West University „Neofit Rilski“, Blagoevgrad

This article explores one of the most powerful methods, used by totalitarian regimes to control the population. This often involves large-scale of lies, manipulation of the opinion, censorship and various techniques of propaganda. The current text also refers to the modern media tools such as the internet to show ways to counteract manipulation and the fabrication of opinions. As the third level of these reflections is the question of the opposition nature-nurture, nature-law and nevertheless – the difference between human interests and human rights.

Key words: Communication, manipulation of the opinion, social media, propaganda, mindcontrol, censorship, nature, nurture, law, human rights, interests.

1. Въведение. Средства за масова (дез)информация.

В речниците, като обяснителна бележка, под термина „медии“ се посочват всички средства за масово осведомление, т.е. всички източници, претендиращи да разгласяват определен тип информация към широк кръг аудитория. Понятието „масмедия“ например води своето начало и употреба със създаването на националните радиомрежи и издаването на все по—тиражни вестници и списания. Този процес започва условно казано в периода около 1920 год., а по настоящем популярните средства за масова (дез)информираност включват може би най-напред електронните медии – радио, интернет, телевизия, а сетне и различни традиционни четивни материали като вестници, списания и брошури. Към повечето от тях като своеобразен допълващ компонент се вписва и фотографията в качеството си на визуално снабдяваща доказателствени материали. Терминът „медия“, освен казаното до тук, обхваща и съдържа в себе си още различните организации, които притежават необходимите технологии за медийно излъчване. Най-общо казано това са издателските компании, радиостанциите и т.н. В последните години силно влияние оказват и т.нар. смартфони, компютрите и както вече споменахме – интернет. Именно тези средства за комуникация поради своя безспорен и бърз достъп до глобалното светово пространство добиха статут на ново поколение медийност, познато още като *New-age Media*. Към не толкова скорошните нововъведения, разбира се могат да се

добавят познатите билбордове, табели и плакати, публичните срещи, митингите и събирания и др.

Всички тези средства, стари и нови, имат за свое оръдие или машина *словото*. То е онзи атрибут на общуване, който по думите на Барт създава митове, а на нас историята ни показва, че и също гради реалности и задава образци, норми и канони на масово поведение. Защото словото по същество представлява мислене в конкретна звукова обвивка; то е не просто отражение на света, а „отражение на света чрез езика“ (Витгенщайн: 1988: 22). Наистина в някаква степен езикът и словото са не външен израз или форма на мисълта, а мисленето се оказва образ на логическата структура на говоренето. И по силата на това Витгенщайн заключава, че „различните езици създават различни светове“ (Витгенщайн: 1988: 106/5.6.).

2. Словото на тоталитаризма.

Всяко слово, независимо дали цели това, по същество манипулира, а пропагандата на тоталитарните режими прониква обезателно чрез комуникативните послания. Съзнанието често бива подложено на дезинформиращи техники и прийоми с цел да бъдат внедрени в него нужните идеологични програми. „Факт е – пише Фукуяма – че науката и технологиите, от които се ражда модерният свят, сами представляват ключово уязвими точки на нашата цивилизация“ (Фукуяма, 2002: 12). И действително самолети, небостъргачи, биологични лаборатории и средства за информираност – все символи на модерността – с един замах могат да се превърнат в ужасяващи оръжия. Още Хайдегер констатира, че заплахата за човека произтича не преди всичко от потенциално смъртоносните машини и апарати на техниката; „действителната заплаха винаги атакува човека в неговата същност“ (Heidegger, 1957: 308), а това означава, че нито едно откритие в човешката история не е само по себе си зло, то става такова в момента, в който някой реши да го употреби с подобна насоченост. Като пример за това е може би добре известната дистопия, описана от Оруел в „1984“, ала все пак само пет години след действителната 1984 год. в една, разбира се, твърде мъглява съвкупност от събития, се разпадна Съветския съюз, а с неговата империя и визуализираната от Оруел тоталитарна заплаха. Вместо Големият брат да наблюдава всеки, хората се оказаха в позиция да използват своите компютри и интернет, за да наблюдават Големия брат, тъй като правителствата по цял свят са в голяма степен все по-принудени да публикуват повече информация за своите действия. По този повод в подкрепа е достатъчно да споменем сайтове като WikiLeaks¹. Тоталитарното господство всъщност зависи от „способността на режима да поддържа монопол над информацията“ (Фукуяма, 2002: 19), а след като модерните информационни технологии правят това невъзможно, силата, а следователно и манипулацията на режима е вече ограничена. Така например, подобно на гмо-храните, на атомните оръжия или на нанотехнологията, в определен смисъл медиите подлежат на сравнително лесен контрол, тъй като е достатъчно да ги

¹ Сайтът публикува хиляди документи от източници, които разобличават корпоративната и правителствената корупция.

идентифицираме като опасни, за да се отнасяме към тях като към непосредствена заплаха. При все обаче един от най-главните проблеми е, че дори да се стремим да запазим независимостта на медиите, това не е възможно да бъде направено повсеместно и доказателство е тяхното наскоро влошило се състояние в например една съседна на нас държава.

3. Nature versus Nurture

Поне от времето на древните гърци насам хората спорят кое е по-важно при човешкото поведение – природата (nature) или възпитанието (nurture). Понастоящем все повече значение се отдава на генетичните фактори (вж. de Waal, 1999: 56-61). През голямата част от 20 в. обаче естествените и особено социалните науки акцентират преди всичко върху културните двигатели на поведението за сметка на природните. По този повод и масмедииите в периода на тоталитарните режими от 20 в. имат за цел основно да регулират и предзадават норми на поведение, които да формуват нов тип култура, а оттам да превъзпитат човешкия уникум, трансмутирайки го в идеологически универсум, т.е. ваейки го по свой образ и подобие. Тоталитарните общества, струва ми се, много добре разбират, че в човешкото поведение има голяма вариативност, тъй като хората са по същество „културни създания, научаващи се как да действат под влияние на законите, обичаите, традициите и други фактори“ (Фукуяма: 2002: 41), които са социално конструирани, а не природни. Затова и от особено стратегическо значение за редица тоталитарно въздигащи се диктатори е да подчинят медиите като потенциален източник на промени във всички културни направления (справка: отново съседна на нас държава). Така например Джеймс Флин за първи път забелязва, че коефициентите на интелигентност нарастват през последните 15 години в почти всички развити страни (Flynn, 1987: 171-191). Връщайки се на спора за nature vs. nurture, твърде невероятно изглежда тази промяна да се дължи на генетични фактори, защото генетичното изменение не се извършва така внезапно. Самият Флин гледа скептично на допускането, че хората като цяло са станали изведнъж по-умни, отколкото са били преди 15-20 години. Това показва, че масовото повишаване на коефициента на интелигентност е резултат от някакъв фактор на средата, за който почти не си даваме сметка. От значение вероятно е по-доброто хранене, повечето свободно време, ала за настоящия текст е важно да се упомене, че причина може да се търси в образованието, по-широко достъпните стимули за интелекта, които се осъществяват чрез различните средства за масова информираност – сред младите най-вече интернет.

4. Nature vs. Law

Съществува тясна, макар и донякъде незабележима, връзка между човешката природа (nature) и човешките представи за право (law), справедливост и морал. Тази идея обаче се оспорва от много модерни философи, които твърдят, че не съществува човешка природа, но че дори и да съществуваше, принципите на правото и на неправдата нямат нищо общо с нея. В хода на нашия размисъл това може би

подкрепило една подобна идея, че тоталитарното общество, упражняващо форма на интелектуален контрол над собственото си население, напълно изменя неговите представи за добро и зло. Но ако е така, ще трябва да изоставим естествените стандарти за добро и зло и да си дадем сметка, че те съвсем не са естествени. Лично аз не бих подкрепил изцяло подобна теза, но също така не бих я и отрекъл. Нещата са комплексни и за момента си позволявам по-скоро да изкажа, отколкото да докажа подобно изявление. За читателя е необходимо обаче да знае, че и двете крайни форми на тази теза, водят до съвсем крайни позиции и именно поради това не се наемам да поддържам нито една, при все че запазвам правото си в друг текст да създам трета, синтезираща ги. Пример, който може да се приведе за доведена до крайност теза е изказването на Дж. Сток, който апелира да „престанем да говорим за *права* и за неприкосновеност“, а вместо това да казваме, че „хората имат *потребности* и че ние се опитваме, в качеството си на социален вид, да реагираме на човешки потребности и че това е начинът, по който следва да действваме“ (Stock, 2000: 85). В противовес на това изказване все пак ние трябва да помним, че понятието „право“ предполага морално съждение и разглеждане на въпроса за справедливостта, както и промислянето на онова, което определяме като съществено за нашата човешка природа. Или с други думи, ако се опитваме логически да дефинираме това, което наричаме „право“ или „човешка природа“, то кои ще са съществените признаци, които бихме преписали и на двете понятия, и кои допълнителните? И ето, че възгледът на Сток, поне на мен лично вече ми се струва твърде опасен. *Правата* са нещо повече от *интересите*, защото притежават по-голяма морална значимост. Интересите са временни и с тях може да бъде търгувано, докато на правата (макар те рядко да са абсолютни) трудно (не невъзможно) се придава някаква финансова или икономическа стойност.

5. Инфилтрация на мнения

Настоящата точка има за цел накратко да засегне въпроса по какъв начин се осъществява това, което аз наричам инфилтрация, а по думите на Н. Чомски е „фабрикуване“ (Чомски, 1994) на мнения. По въпроса как се случва така, че населението да подкрепи конкретна външнополитическа авантюра, в една своя лекция от 1991 год. Чомски развива тезата, че хората по принцип нямат интерес да участват във „външнополитически авантюри, убийства и мъчения“ (Чомски, 1994). Следователно – чрез средствата за манипулация/комуникация – те трябва да бъдат накарани и подтикнати, а исторически погледнато това най-добре се осъществява като се внедри в техните умове непреодолим страх. Именно поради това същността на тоталитарните медии е да бъдат дълбоко монологични – според Монева „а ргіогі монологични“ (Монева, 2000: 15); тяхната цел е да бъде ликвидиран всеки потенциален опит за диалогичност, възгледите на несъгласните „трябва да бъдат унищожавани“ (Монева, 2000: 17). Дееничина от своя страна синтезира дискурсът на тоталитарните медии в бинарните опозиции иконизация – демонизация (Деничина, 2008: 88). Тези крайни двоични признаци най-често намират образ в антонимите добро-зло като режимът винаги е от страна на светлото, възвишеното, противостоейки на някакъв

тъмен и низък агресор. При все обаче най-често агресор е самият той, защото мотивите, които според Б. Ръсел възпират човек от война са на първо място мотивите на хуманността: отнемането на човешкия живот, кланетата, разрушенията, страдания, всичко, което войната предполага, радикално е осъдено от гледна точка на един универсален хуманизъм, който всеки човек носи в душата си като нормално разумно същество (през Лозев, 2009). Според Ръсел друг основен мотив е „цивилизационен“. Войната често слага край на старата цивилизация, тя е символен знак за завършека на епоха в развитието на човека. Именно тук ролята на тоталитарните медии е да визуализират, естетизират едно утопично бъдеще, към което всички вкупом да се стремят, един имагинерен свят, в който да пребиват блажено, при все че този свят е невъзможен. За да „съществува“ (макар и теоретически) този свят обаче е необходимо присъствието на някакъв враг, който да оправдае убийствата, кланетата и разрушенията; който да мобилизира и държи населението в напрежение. Точно страхът е особено важен прием за подобен род режими и Ръсел развива тази теза в отвореното си писмо до президента У. Уилсън от 1917 год. То гласи, че войната, и в частност Първата световна война, принизява равнището на цивилизацията, като превръща страха в доминиращ фактор на мисленето и поведението на човека (през Лозев, 2009).

6. Заключение

В заключение съвсем накратко е необходима важна бележка, че страхът очевидно е предпоставка за моралното, физическо и психическо разпадане на всяко общество и този закон, движещ медиите в една тоталитарна ситуация, в своята низост присъства и откриваме в медиите на едно демократично, посттоталитарно време, в което имаме честа да живеем.

Literature:

1. Vitgenshtayn, L. (1988). Izbrani sachineniya. Sofiya: Nauka i izkustvo
2. Lozev, K. (2009). Patsifizmat na Bartrand Rasel i otvorenoto pismo do Udrou Uilsan. E-spisanie: Notabene, broj 7-8.
3. Moneva, T. (2000). Dumite, koito razdelyat. Sofiya: Paradoks
4. Deenichina, M. (2008). Mezhduraznitsata i zaklinaniyata. Totalitarniyat model na balgarskata zhurnalistika 1956-1989 godina. Sofiya: UI "Sv. Kliment Ohridski"
5. Oruel, Dzh. (2005). „1984“. Sofiya: Trud
6. Fukuyama, Fr. (2002). Nasheto postchoveshko badeshte. Posleditsite ot biotehnologichnata revolyutsiya, Sofiya: Obsidian.
7. Chomski, N. (1994) Mediite pod kontrol. Sofiya: AGATAFlynn, J. (1987). Massive IQ Gains in 14 Nations: What IQ Tests Really Measure. Psychological Bulletin 101
8. Heidegger, M. (1957). Basic Writings. New York: Harper and Row.
9. Stock, G. and Campbell, J. (2000). Engineering the Human Germline. New York: Oxford University Press
10. Waal, Fr. (1999). The end of Nature versus Nurture. Scientific American 281

**Павел Николов е студент по философия и българска филология в ЮЗУ
“Неофит Рилски”, Благоевград**